

KOSZORÚ.

Megjelenik hetenkint
vasárnap.
Szerkesztő szállása.
bőve a dolgozatok, előfizetési
díjak, reklámok is
kaphatók: ÜBÉ-út és 3
pálya-utca sarkán, 11. sz.

SZÉPIRODALMI
S ÁLTALÁNOS MIVELTSÉG TERJESZTŐ
HETILAP.

Előfizetés: egész évre
12 frt, félre 6 frt.
Előfizetés elfogad a a lap
székhelyén és kezeli Künich
Gusztáv kiadó-hivatala:
Bartók-ter 7. sz.

MÁSODIK FÉLÉV.

AUGUSTUS 2. 1863.

5. SZÁM.

A MAGYAR FŐVÁROS.

(Vége.)

A mely dolog megváltoztatása nem tőlünk függ, azt bőven elég volt csak érinteni is; de hála az égnek, nem minden dologról kell azt mondanunk. Buda-Pest lakossága ez idő szerint tulnyomólag aristokratái és kereskedői, — és ez jó, hogy így van. A kereskedelem leszen forrása fővárosunk gazdagulásának, aristokrátiánk pedig válaszsza tömegesen Buda-Pestet állandó lakhelyéül, ékítse azt monumentális épületekkel, és vállalja magára a társadalom átszellemítésének szerepét. Bizton hiszem, hogy fővárosunk azzá leend, mivé tenni akarjuk. Birmingham száz évvel ezelőtt csak jókora falu volt, minő nálunk akárhány, és azonkívül fekvése egy terméketlen téren legkevésbé sem mutatott a sors különös kegyelésére. Most Birmingham Angolhon legelső gyárvárosainak egyike, műipara által sokkal hatalmasabb, mintha nem Körmöczbánya, hanem California aranya volna talpa alatt. A westpháliai békekötés korában a Spree melletti Köln és Berlin városoknak, melyekből Porosz-hon jelenlegi fővárosa alakult, együttvéve sem volt sokkal több 1200 házánál (Pesten most 4000 ház van) és még ezek is, keveset kivéve, fából épültek. A kövezetlen utcákon sertések fetrengtek, és az udvaroncok, ha sárban el nem akartak merülni, lábaik alágamót kötve, voltak kénytelenek az udvarnál megjeleni. Már 1657-ben 20

ezer lakosa volt Berlinnek, a nagy választófejedelem új utcákat rendezett, nyilvános épületeket emelt, kövezetről, tisztasági rendőrségről gondoskodott; II. Frigyes Vilmos kormányának vége felé 100,000-re emelkedett a lakosság, és ma a félmilliómos Berlinnek civilizált arczképe mutatja, mily gyorsan támadhatnak európai fővárosok. Ez szolgáljon feleletül azon kényelmes véleményre, mintha az idő működését siettetni nem volna módunkban, erőlyel és tiszta belátással.

Hogy a dulongó törökháborúk mennyire hátráltatták közmívelődésünket, mennyire pusztították a létezett városokat, és népteleníték el az országot, szívesen elismerem, — nem, mert menteségünkre szolgál, hanem, mert igaz, — valamint az is, hogy míg nemzetünk egy hatalmas ellenséggel, ki Európát rettegteté, küzködve vértett, a szomszéd nemzetek hátunk mögött a cultura ösvényén fejlődhettek; akkor soha be nem teljesedett jó ígéretekkel tartván bennünket, ma háládatlanul mégis hátramaradásunkat vetvén szemünkre. De ezen majdnem 200 évi foglalás és ritkán hosszabb időre megszünt harcizás nem fejti meg egészen városaink hiányát, mert különben például Németországnak a 30 évi háború következtében e részben ott kelleni lenni, hol mi vagyunk. Németországnak 1618-ban, nem kétlem, 16—17 millió-

ből álló népessége lehetett, de ez 1649-ig majdnem négy millióra olvadt le. Ha Németország szorgalma, kitaratása és haladása az iparban csekélyebb lett volna, mint a minő valóban volt, népessége most oly kedvezőtlen arányban volna területéhez, mint nálunk; közvagyonossága ingatag, függő, alantfokú lenne, mint nálunk; városai ritkák, a cultura missiója elvállalására gyengék, inkább csak nagy faluk, mint nálunk.

E tények doctrinája az, hogy az ipar emeli a magán és közvagyonot, és vele együtt az ország népességét, a nemzet szaporodását.

Közösen elfogadott vélemény, hogy Európa legtöbb részeiben a népesség csak 500 év alatt kétszereződik meg, (némely északamerikai gyarmatokban már 20—25 év alatt); ha ez a népgyarapodási arány a városokban is hasonló volna, Buda-Pest, melynek most 180,000 lakosa van, elég későn válhatnék népességi tekintetben európai fővárossá. Városokban azonban a szaporodás nagyobb szokott lenni. Így Temesvárnak a legrégebb összeírás idejében (1770—74) nem sokkal volt több lakója 6000-nél, 1820-ban kerek számmal 12,000 ember lakta, tehát már 50 év alatt megkét-szerezte magát a népesség; ezen arány folytonos maradt, sőt javult, úgy hogy most (1862-ben) a száz esztendő letelésétől még távol levén, Temesvárott 24,000 lakos van, az az: száz esztendő alatt négyszeres számát haladta felül a népesség. Pestnek az 1770-dik évben kétszer lehetett annyi, mint ugyanakkor Temesvárnak, az az: 12,000 lakója; 1780-ban 13,550 lelket számolt; 1830-ban, tehát 50 esztendő múlva, 65,404 lelket; az az: lakossága majdnem ötszörözte magát, míg Temesvár ugyanannyi idő alatt csak kétszeres számát érte el. Pestnek 1851 évi márcziusban 106,379 lakosa volt.

Lesznek bizonyosan emberbaráti honfiaiink, kik azon ohajtáson, hogy városaink szaporodjanak, és hogy különösen fővárosunk népességben, fényben más európai fővárosokkal lépést tartson, fel fognak sohajtani, hogy városokban az egészség rosabb lábba áll, a halandóság nagyobb;

nagy városokban főleg előmozdítjuk a proletariatus is, az állami társaságnak e nagy veszélyét.

Mindezen vádak czáfolatára sokat lehetne írni, de jelen feladatunkra elégnek hiszem arra hivatkoznom, hogy a cultura magasabb fokával az életkor közép tartama hosszabb szokott lenni. A culturával az életfentartás nagyobb előnyei, az egészségügy javulása, a bajok könnyebb orvoslása, (szegényebb sorsú emberekre nézve is, kik a többséget képezik a városokban) együtt szoktak járni. Alig lehet kétségbe vonni, hogy a legtöbb várfalak lerombolása, az újabb városok tágasabb, szellősebb, tisztaságnak megfelelő építési modora, a gyógytudomány észszerűbb gyakorlata, a vízvezetékek behozatala, és általában a rendtartás szigorúbb kezelése az életkor hosszabbításának nagyon kedvez. Genfben a XVI-dik század második felében az életkor középtartama 21 évre 2 hónapra becsültetett, a XVII-ik században 25 évre 8 hónapra, 1701—1750-ig 32 évre 7 hónapra, 1751—1800-ig 34 évre, 6 hónapra, 1801—1813-ig 38 évre 6 hónapra. Újabb számítás szerint az életkor már 39 évre 4 hónapra terjed. Hasonló megjegyzéseket lehetne tenni Párisról, Londonról stb.*) A népesség az iparossággal gyarapodik. Belgiumban 1700—1800-ig négygyel, 1800—1825-ig 44-el; 1826—1846-ig 146-tal négyszeg mérföldenkint; Angolhon majdnem hasonló számarányt mutat, a többi ország mind jóval hátrább maradt. Az ipardús Belgium e népgyarapodást nem nézi tán tehernek, sőt inkább e boldog állam a nép erejét és nép tevékenységét mint a nemzeti vagyon legbiztosabb tőkéjét becsüli és használja. A mi a proletariatust illeti, arról sajátképen felesleges szólanom, mert bármit mondjon akárki, én Magyarországon proletariatus nem tudok felfedezni, nincsenek is arra való városaink. A proletariatus, mely Európa más államaiban létezik, a nagyobb városoknak nem szülöttje, — a proletárság azokban csak azért feltűnőbb és kirívóbb, mert a nagy gazdagság mellett a szegény-

*) Magyarországon a középletkor 19 esztendő; az egész monarchiában ez a legrövidebb élettartam.

ség nagyobbak látszik és kebelrehatóbb. Hogy a szegénység előidézéséhez, fokozásához a nagy városok nem csak hozzá nem járulnak, sőt hogy az ottani észszerű intézkedések azt inkább enyhítik, mutatja az a körülmény, hogy Berlin lakosságának 2.8 %-a szegény, holott az egész porosz államban a szegénység 9 %-át teszi a lakosságnak.

De mindazon fontosság mellett, melyet az iparnak és kereskedésnek, mint közvagyonodásunk tényezőinek, tulajdoníték, üdvös befolyást én nemzetünk jólétére azoktól csak úgy reménylek, ha iparunkat, kereskedésünket nemzeti alapra tudjuk fektetni. Ez úgy volna elérhető, ha a magyar faj szintén élénken részt vesz a forgalom küzdelmeiben és vívmányaiban; és ha magunk jelöljük ki kereskedésünk irányát, nemzetünk érdekéből merített elvek szerint. A hol e feltételek hiányzanak, ne álmodozzunk, hogy népünk a *maga* kenyerét eszi, hogy vagyonát tevékenysége szerint emelheti.

Portugalliának a XVI-ik században fényes története vala; afrikai és ázsiai gyarmatai roppant gazdagságok forrásaivá lettek. Indiában nagy birodalmat alkotott a portugall nemzet, mely ez idő alatt az ind kereskedést kirekesztőleg kezében tartá. Lissabonban a világ minden hajói megfordultak, és midőn Brasilia (1500) fölfedeztetett, a siker ölében oly soká ringatott nemzet e szerzeménynyel már alig tudott mit tenni. De Portugallia, saját hibájából, Spanyolország uralma alá került, és azután a 60 évig tartó egyesülés elég volt Portugallia anyagi jólétét tönkre tenni. A vallásra és nyelvre nézve rokon két nemzet közt kimondhatatlan gyűlölet uralgott. Madridból eredő rendeletre valamennyi nyilvános terménykészlet Spanyolországba vitetett, az állami jószágok eladattak, elzálogosítottak, súlyos adók rovatnak a népre, a száraz és tengeri hatalom egyesítettett a spanyollal, a portugall gyarmatokat a spanyolok, védelmezni nem tudván, szándékosan elfecsérelték, minden nemzeti intézetet eltöröltek, és így eltiportatván a nemzeti élet minden organismusa, a portu-

gallok erkölése annyira elsatnyult, hogy rá nem lehetett ismerni ama dicsőöknek utódaira, kik Almeida és Albuquerque alatt fényes lovagtetteket vittek véghez, midőn egyszersmind a legregényesebb kereskedési történet szereplői levének.

Pest emelkedése nagy részben attól fog függni, vajon a Fiuméba és a Pontus-hoz vezetendő vasutak érinteni és át fogják-e hasítani, mert Pestnek életkérdés az, hogy központja legyen az egész keleti kereskedésnek. Tágulva, népesedve, gazdagodva ez elem által, a szellemi erők működése is mélyebb nyomokat fog hagyni a város physiognomiáján; és ha hatalomra van hivatva fővárosunk, csak ezen az uton juthat oda, hogy tán egykor elmondhassa, mint a néhai északi köztársaság polgárai: Ki tehet isten és Nowgorod ellen!

Pestet mindnyájan szépnek, nagyszerűnek kívánjuk látni, sokan, meglehet, kereskedésből, legtöbben kétségtelenül azon meggyőződésből, hogy nagy, nemzeti szellemtől átlehelt főváros a köztügyekre is üdvös befolyást gyakorol.

Ennek bizonyosságát naponkint tapasztaljuk. Vagy vajon mit jelentene különben, hogy szorosan csak Pestet illető, tiszta localis érdekekért, ha a főváros eszményítése képezi a háttért, a haza legtávolabb fia is buzog? A budai népszínház ügye; az alagut észszerű stílja, a zugligeti vasut, a nyaralók szaporodása, a hegyek közti erdők pusztítása ellen való intézkedések, az omló partu és vendégriasztó Margitsziget felkarolása, a Dunapartok kitatarozása, az állatsereglet, valamely park szervezése, egy csinos magánpalota emelkedése, valami bazar megnyitása, sőt, el merem mondani, egy pár fa ültetése, egy kioszk, egy kút, egy pad felállítása hol még nem volt, — ez mind oly esemény, mely az ország minden zugában érdeket gerjeszt, azon lappangó gondolatnál fogva, hogy a magyar fővárosnak élénk lépésekkel kell megközelíteni eszményét.

Magyarország áldásai közé tartozik annak hazafias aristokrátiája, a mely e részben méltólag halad Angolhon fényes aristokrátiája ösvényén. Alig van a történet-

ben példája a századokon át gyakorolt kiváltságok oly önkéntes feláldozásának a haza oltárára, mint ezt 1848-ban megéltük a magyar arisztokrácia részéről; nem társasági kitüntetés, címek stb. forogtak szóban, hanem a vagyon tetemes részének elengedése. Hála fejében a nemzet ellenségei később az áldozat önkényességét tagadták. „Vegyük be a népnek millióit az alkotmány sáncaiba” — hangzott arisztokrata részről — „hogy annál több védői legyenek.” A válaszfalak leomlottak, és a nemes és népfia közt semmi különbség nem volt a politikai jogok élvezetében. E határozat, reméljük, még megtermi üdvös gyümölcsét, ma azonban még azt vagyunk kénytelenek vallani, hogy az arisztokrácia azóta is jobb védelmezője volt az alkotmánynak, nagyobb kegyelettel viseltetett történeti multunk, szellemi életünk és nemzetünk jövője iránt. Ha voltak idők, — és fájdalom voltak ilyenek, — midőn a haza eszméje elhomályosult nemzetünk fényes családjainak lelkében, midőn oligarchicus vetélkedések, mérték feletti önzés, közszellem hiánya a hazát sirja szélére szoríták, — e század a boldogabbak közé tartozik, és az új nemzedék behegeszté a régi korból átörökölt sebeket, — a mennyire lehetséges vala.

Aristokrátiánk gyengítése nem a demokráciát alapítaná meg hazánkban, hanem a burokráciát és absolutismust. A meddig tehát az állam más osztályai tevékenységben, hazafias áldozatban, szabadságszeretben, és multunk iránti kegyeletben felül nem haladják az arisztokráciát, semmivel nem menthető vétek volna irigylenni tőle busásan megérdemlet tekintélyét, melynek most örvend.

Gondoljunk vissza a közel lefolyt napokra. 1862 november második felében csaknem mindennap egymást érték, nagyobbára Pesten, a közgyűlések, választmányok és társasági ülések, melyek mindegyikében valamely fontos egyület alakítása, valami üdvös vállalat létrehozása volt a cél. Földhitelintézet, alföldi vasut, magyar dunahajózási társaság, Tiszaszabályozás, Széchenyi emlék, mátrai bányatár-

sulat stb. forogtak a tanácskozás szőnyegén, és sokszor ugyanazon jóhangzású nevekkel találkozván az ember mindegyik gyűlésben, bámulni volt kénytelen azon serénységen, melylyel az ügybuzgóság az időt elő tudta teremteni. A mely osztály a politikai élet megszorítása idejében ily működést tud a társadalmi téren kifejtetni, az bebizonyítja, hogy a nehézségek megoldása komoly szándéka, az felavatá magát a nemzet csillagjósává a létünket igazgató égi testek mozgalmában, és fennén hirdeti, hogy a hazán kívül nem lel boldogságot.

Az arisztokrácia volt az, mely, szövetségben az irodalommal, idegen nyelvű fővárosunkat jó részben megmagyarosította. Igaz, hogy a fővárosi közönség érzelme ellen soha sem lehetett panasza a hazafinak, és, emlékezzünk csak vissza, hogyan utasították vissza a német nevű polgárok az ágostai közönséges hírlapnak azon feltevését, hogy eredetükre, névre nézve németek levén, a nagy Németország polgáraitól viseljék magukat. Mind a mellett nem tagadhatom, hogy az idegen furcsa következtetésekre érezheti magát jogosítva, ha az ország fővárosában, hol a nemzet magasabb kulturai életét keresi, oly szellemi momentumokat talál tulsúlyban, melyeket a nemzet nem vallhat saját életében gyökerezőknek.

E cikkem, nem tagadom, sokat időzött az élet anyagi feltételeinél, de tán eléggé felismerhető benne a szándék, hogy ez azért történik, hogy a szellemi javak biztosítékaira némi világot derítsek. Szegény vagy koldus nemzet nem védelmezheti szabadságát, és mindig annak lesz rab-szolgája, a ki kenyérrel tartja. A civilizatio különben oly véghetetlen ruganyosságú és terjékenységgű, hogy ennek szükségként szélesebb anyagi alapot kell építeni. Ohajtom, hogy a civilizatio legmagasabb csucsai nálunk is tündököljenek, de ha a civilizatio nem volna megfelelő anyagi jólét eredménye, az ilyen állapotot csak kór-ságnak lehetne nevezni. Egy bizonyos iskolának azon tana, hogy az anyagi javakat mint valami salakot meg kell vetni, az egyéni elmét is eszelősségre csavarja, ha pe-

dig nagyobb tömegeknél talált hitelt, azon általános sülyedésnek volt előidézője, melyben az emberi ész egészséges erő kifejtésre tökéletesen képtelen volt.

Miért fordulok azon pillanatban, midőn városaink és kivált fővárosunk emelkedésének lehetőségét fürkészem, hazánk főnemességéhez, könnyű kitalálni. Azért teszem ezt, mert városokból árad szét a magasabb műveltség a vidékre, és ohajtom, hogy e műveltség magyar legyen. Volt egykor idő, szomorú és piritó, midőn magas aristokrátiánk német és francia szokásokban, társalgásban nevedekve, saját nemzete nyelvét nem értette, érteni nem akarta, és mindentől, mi magyar, mint póriástól, elfordult. De a magyar irodalom, — bár maga is árva, maga is századok igazságtalansága alatt nyögő, — a magyar irodalom, mely, míg a szomszéd németek, a „gondolkozók nemzete“ a kancsuka megéneklésére is lealacsonyíták magukat,*) a maga szűz keblén soha sem tűrt zsarnoksági hajlamokat, — felrázta nemzetünk ezen igazi zászlóseit: azóta oly átalakulás ment bennünk véghez, mely nekik is, nekünk is dicsőségünkre válik. Birtokos, tehetős nemességünk mind magyar levén nyelvben, szellemben, rajta áll az is, hogy városainkat valóságos városokká emelje, hogy azokban nemzeti műveltséget terjesszen. Városaink, ha idegen műveltség fészkei lesznek, nem lehetnek a civilisatio apostolai a magyar nép közt; ellenben, ha a magyar nép nem képes városi életet, csint, sőt fényt és művészetet előteremteni, oly vádat fog magára idézni, mely méltó társaléand amaz ellenünk több ízben sujtott gyalázasnak: hogy nemzetünk nem szaporító faj.

Valami megható van abban, ha az ember ódon physiognomiájú városokban jár, hol a nemzet régi foglalatosságának, izlésének, közéletének, műveltségének be-

szédes tanúi a maguk eredeti valóságában veszik körül. Mindig eszembe jut az anynyira lenézett török azon kegyelete, hogy a helytől, hova egyszer mecsetet épített, soha többé el nem válhatott. Egy ódonszerű város minden háza, tornya, kapuja, hídja egy-egy ily mecset, mely még a közember számára is nyitott könyv, mely neki elődjeiről szól, komor arczával emlékezteti, hogy régi küzdelmek és fáradoalmak, régi törekvés, munkásság földjén jár, és ez által erősebb láncszemekkel fűzi ugyane szent földhöz, és azokhoz, kiknek elődjei e földet nevezték szintén hazájuknak. Hol vannak nálunk ily városok? Fájdalom, ritkák még az egyes épületek is, melyeket régibb századok körülviharoztak, és ha a pusztítás anyyala imitt-amott felejtett is egyet, azt a mi korunk sietett elseperni, mintha azon vette volna észre magát, hogy egy gonosz lidércz az általa aranyának vélt ajándékot szemetté változtatta. Nem rólunk mondák-e, hogy emléke sem maradna ittlétünknek, ha egy nagy catastrophá elpusztítaná nemzetünket a föld színéről?

Conserváljunk és építsünk.

Mindenki, a ki fővárosunk szépítésére, fényére, dicsőségére egy-egy lendületet adott vagy egy követ hordott, a nemzeti culturatörténet háláját érdemelte meg. Ha a görög és római nemzet Athenét és Rómát istenség gyanánt tisztelé, és templomokkal oltárokkal és még ma is bőven található emlékpénzekkel dicsőíté: Buda-Pest is legyen éltető szeretetünk tárgya, mert a magyar nemzet fővárosa az egész nemzet anyagi és szellemi haladásának mértéke; e város rendeltetése mindenek előtt, hogy társadalmunkat nemzeti alapra fektesse, és hogy — midőn a haza életkérdései megoldásukat várják — szavai messzire elhassanak, a határig és határon túl, örömet fogadtatva mindenha, mint azon érmek, melyek nemes ércztartalmáról a világ már meggyőződött.

*) Ez tény és nem frázis.